

М. Д. ЗАХАРІЙЧУК

Українська мова

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

1

Навесні в лісі все оживає. Виростають травинки. Розпускаються листочки. Розкриваються квіти. Потічки й озерця наповнюються чистою водою. Співають пташки. Літають перші метелики. Усі радіють весняному сонечку.

Посміхнулось сонечко в лузі при долині
Котикам вербовим, червоній калині.
«Чом **ЗИМОЮ**, сонечко, ти так довго спало?» —
Всі, хто бачив сонечко, його запитали.
«Взимку я далеко від землі буваю —
Ось тому теплом її так не зігриваю!
Та **ВЕСНОЮ** швидко до вас повертаюсь
І зігріти кожного теплом намагаюсь».

Ю. Хандожинська

- Прочитай текст, виділений блакитною рисою. Знайди слова з буквою ю. Які звуки вона позначає?
- Чому сонечко взимку не зігриває землю? Знайди відповідь у тексті вірша, прочитай.
- Поділи виділені слова у вірші на склади для переносу.

- Буква **ю** → на початку слова та складу позначає два звуки: [й], [у].
- → після м'якого приголосного — [у].

1. Розглянь малюнки.

нльо

кншюоіан

тьлюіапн

лпюні

- У назвах намальованих квітів «розгубилися» букви. «Збери» їх і запиши слова-назви квітів, у яких є буква **ю**. Які звуки вона позначає?

2. Прочитай «розгублені» на листках слова прислів'я про весну. У клітинках познач цифрою порядок слів за зразком першого.

Квітень травною з травень водою з

1

- Підкресли букву, яка позначає на письмі звуки [й], [у].

3. Прочитай початок речення, доповни словами з тексту, який виділений блакитною рисою (с. 18). Підкресли букву, яка позначає два звуки.

Травинки (що роблять?) _____.

Листочки (що роблять?) _____.

Пташки (що роблять?) _____.

Єнот жив з мамою. Він був маленький, але дуже хоробрий. Сусідами сім'ї Єнота були: Кролик і Старий Дикобраз.

— Єноте, ти зможеш сам піти до струмка та принести нам раків на вечерю?

— Авжеж, звичайно.

— Куди це ти йдеш сам-самісінький?

— До швидкого струмка! Я йду ловити раків на вечерю.

— Ой, куди це ти йдеш сам-самісінький?

— Я йду до швидкого струмка. Це по той бік ставка.

— О-о-о! А ти не боїшся Того, хто сидить у ставку?

— Ні, я не боюся!

Єноту не хотілося думати про Того, хто сидить у ставку. Але він зупинився біля ставка й зазирнув. Хтось сидів у ставку. Єнот перекривив його. Той, що сидів у ставку, теж перекривив його. Маленький Єнот дременув щодуху.

Удома він розповів мамі все про Того, хто сидить у ставку:

— Ой мамо! Я так хотів принести раків! Що я маю робити?

— Тільки усміхнутися! Піди й усміхнися Тому, хто сидить у ставку (За Л. Муур).

- Поясни Єноту, хто сидить у ставку й чи варто його боятися.
- **Ідеї для маленьких акторів.** Розіграйте розмову Єнота з тими, кого він зустрічав: Кролика, Старого Дикобраза.
- Вимов звуки в слові *єнот*, назві букви. Які звуки позначає перша буква слова?
- Знайди в тексті речення, яке треба читати з особливою інтонацією. Прочитай.

Буква **є**

на початку слова та складу позначає два звуки: [й], [е].

після м'якого приголосного — [е].

1. Розглянь малюнок.

- Дай письмово відповідь на запитання. Що робить Євдокія? Що робить Євгенко?
- Які звуки позначає на письмі буква **є** в іменах дітей?

2. Розглянь малюнок. Склади два речення за змістом малюнка. Використовуй казку про Єнота (с. 20).

3. Прочитай частини прислів'їв. З'єднай стрілочками. Підкресли слова з буквою **є**.

Праця чоловіка годує,
Бджола мала,

а й та працює.
а лінь марнує.

Звичайно, у кожної людини є свої таємниці, навіть якщо їй шість років. Була така таємниця і в Олянки. Вона вже півроку дружила з кумедним малим чоловічком, який одного ранку застрибнув у її кімнату просто... зі стіни. Виявилось, що в стінах старих будинків мешкають дивовижні істоти — нямлики. Та лише один-єдиний, на ім'я Буцик, наважився познайомитися з Олянкою.

Він розповів їй про існування чарівної **Країни** нямликів. Дівчинка пообіцяла **своїм** новим друзям не зрадити **їхньої** таємниці.

Сьогодні Олянка підійшла до стіни й тихо постукала по найбільшому дзвіночку. Тієї ж миті в стіні відчинилися потайні дверцята, і звідти вистрибнув Буцик.

— То як, чарівна страва з тобою? — запитав Буцик.

— Тримай, — сказала Олянка та простягла нямликові коробочку, повну холодної манної каші.

— Ням-ням-ням! — Швидко їв кашу нямлик (За Л. Ворониною).

- Прочитай текст, виділений блакитною рисою.
- Розкажи про таємницю Олянки.
- Вимов звуки в підкреслених словах першого речення, назви букви. Які звуки позначає буква ї?
- **Ідеї для маленьких акторів.** Розіграйте розмову Олянки з Буциком.
- Розглянь малюнок. Про кого не йдеться в тексті? Який вигляд у kota? Чому? Вислов власну думку.

1. Обведи правильну відповідь.

так

Буква ї завжди позначає два звуки: [й], [і].

ні

2. Розглянь малюнок.

- Пригадай казку «Їжак і Заєць». Хто бігав наввипередки? Хто переміг у цьому змаганні? Який вигляд у Зайця? Чому?
- Напиши слова-назви членів сім'ї Їжака. Підкресли букву, яка позначає два звуки.

3. Випиши з тексту виділені слова (с. 22). З'єднай виписані слова з їхніми схемами.

[- - • | = ó -]

[= ó - | = • | = •]

[- - • | = ó | - •]

4. Розглянь малюнок.

Чия сім'я зображена на малюнку? Склади (усно) речення за змістом малюнка, використовуючи слова з довідки.

Довідка: їжак, їжачиха, їжаченя, яблуко, у, сім'я, приніс, на, спинці, у, лапках, знайшов, світлячка, стало, світло, удома, усі, радіють.

Знак м'якшення (ь).

Ліна та Марко вже попрощалися з **жовтенькими кульбабками**, першими кольоровими метеликами. Настала пора повертатися до міста. Мама не може натішитися дітьми, не випускає Ліну й Марка з обіймів. Бабуся з дідусем клопочуться з гостинцями. Навіть **кицька** Багіра муркоче, третью носиком об Лінину ногу. Лелека з перемотаною ніжкою самотньо стоїть у юрбі качок. У нього була пошкоджена ніжка.

— Це молодий лелека, — сказав дідусь. — Йому потрібна наша допомога. Він не зможе повернутися в гніздо.

Мама дивиться на лелеку й задумливо говорить:

— Лелеки завжди повертаються в рідне гніздо. У них є такі маленькі прозорі ниточки, які міцно прив'язані до їхніх сердець. Один кінець ниточки прив'язаний до гнізда, а інший — до серця. От минуть холоди, і ці птахи знову заселять свої житла.

Ліна думає: «Чи це так буває? У людей бувають такі ниточки?» (За А. Малігон).

- Прочитай текст, виділений блакитною рисою.
- Чи погоджуєшся ти зі словами мами? Вислов власну думку.
- Якою буде твоя відповідь на запитання Ліни? Вислов власну думку.
- Вимов звуки в одному з виділених слів (вибір власний).
- Чому слова *Ліна*, *Марко* пишемо з великої букви?
- Прочитай речення: *У нього була пошкоджена ніжка*. Що може бути причиною такої біди в лелеки? Вислов власну думку.

Буквосполучення ьо

1. Прочитай загадку.

Біля пеньочка

Шапочки кругленькі,

Ніжні, тоненькі.

Це вирости ...

- У слові-відгадці вимов звуки, назви букви.
- Підкреслені слова поділи на склади для переносу (усно).

— Я буду ділити слова для переносу так: *пе-ньоч-ки, круг-лень-кі, то-нень-кі, опень-ки.*

— Так, при переносі **буквосполучення ьо** не розривається, а знак м'якшення залишається біля попереднього приголосного.

2. Поділи на склади (с. 24).

виділені слова в тексті

підкреслені слова в тексті

3. Прочитай текст.

До саду прилітали птахи: крильця барвисті, черевця червоненькі, ніжки жовтенькі, шийки зелененькі.

- Випиши з тексту слова зі знаком м'якшення, поділивши їх на склади для переносу.

Бабусин борщ

У бабусі дві онучки. Живуть вони у великому місті, а на літні канікули приїхали до неї в гості. Щодня щедро пригощає їх бабуся черешнями, медом і варениками. Та дівчаткам найбільше хочеться борщу: мама розповідала, що бабуся варить смачний-пресмачний борщ. Зварила бабуся борщ. Та ось біда... Забувати стала. Поки варила — двічі посолила. Поставила на стіл борщ та й щиро припрошує онучок:

— А чи солила — і не пам'ятаю... Ось сіль у сільниці — додавайте собі до смаку.

З'їли дівчатка по ложці борщу. Ой, який же солоний! Презирнулися між собою, усміхнулися. Ложка за ложкою — поїли. Та все дякують бабусі. А вона радіє.

— А чи солила ж я борщ? — питає бабуся.

— Ми й не помітили, — каже Ніна. — Такий смачний!

— Значить, солила, — полегшено зітхнула бабуся.

— Усе добре, бабусяю! — усміхнулися дівчатка (В. Сухомлинський).

- Прочитай текст, виділений блакитною рисою.
- Як ти оцінюєш вчинок дівчаток? Вислов власну думку.
- Якими словами сестрички заспокоїли бабусяю? Знайди й прочитай речення-відповідь.
- Знайди в тексті слова з буквою **щ**. Прочитай, вимов звуки, назви букви. Які звуки позначає буква **щ** на письмі?

1. Обведи правильну відповідь.

так

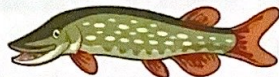
Буква **щ** позначає звуки [ш], [ч] завжди.

ні

2. «Збери» букви в «загублених» словах. Яка буква «загубилася»?

ктаї

куа

од

● Спиши слова, які відповідають схемам:

[- • - -]

[- - • | - •]

3. Випиши з тексту (с. 26) речення, у якому є три слова з буквою **щ**.

4. Прочитай скоромовку та впиши пропущену букву.

Бор__ик у гор__ику,

__авель у бор__ику.

А до бор__у

__е й по ля__у.

Буквосполучення дж, дз

 Учора цього джмелика ще й на світі не було. У джмелиному рої лежали лялечки, замотані в павутиння, як у пелюшки. Лялечки були слухняні й тихі, мов діти, коли вони сплять. Уранці задзижчали джмелі-сурмачі своїми крильцями. Отоді й виліз маленький джмелик, волохатий, веселий.

Повештався трохи по гнізду, на джмелів подивився, послухав — усе дзвенить, а потім сів і подумав: «Навіщо в мене крильця? Може, для того, щоб дзижчати, як той старий дядько-джміль?»

Він затремтів крильцями, задзижчав, а потім полетів!

— А я літаю! — радісно співав джмелик.

— Ну й що з того? — здивувалася гарна мушка.

Усі літають: і мушки, і бджоли, й оси, і багато джмелів з їхнього рою (За О. Іваненко).

- Де відбуваються події в першій частині тексту?
- Прочитай у тексті, який виділений блакитною рисою, усі слова з буквосполученням **дж, дз**. У якому слові буквосполучення **дз** позначає звук [дз']?
- **Ідеї для маленьких художників.** Яким ти уявляєш джмелика? Опиши його.

- Буквосполучення **дж** позначає один звук [дж].
- Буквосполучення **дз** позначає два звуки: [дз], [дз'].

1. Розглянь малюнки.

- Запиши слова-назви намальованих предметів. Підкресли сполучення букв, які позначають один звук.

2. Випиши з тексту слова (с. 28).

 із звуком [дж]

із звуком [дз]

- Підкресли букви, які позначають ці звуки.

3. Прочитай текст.

Раптом побачив свого друга — .
— Дзінь-дзінь, дзень-дзень! — Веселив його .

- Підкресли буквосполучення, яке позначає на письмі один звук.

 Коло самісінького паркана в чудовій зеленій траві росла маленька ромашка.

Одного ранку вона зовсім розцвіла: її маленькі блискучо-білі пелюсточки промінням розходилися від золотого сонечка, що було посередині. Тонке стебельце гордо тримало білу квіточку. Зелені листочки з гострим кінчиком ніжно обнімали стебло.

Ромашка не думала, що вона простенька, непоказна квітка. Ні, вона була дуже задоволена. Квіточка повернулася до теплого сонця, дивилася на нього й слухала жайворонка, що співав у височині. Веселий жайворонок злетів не до великої півонії й не до тюльпанів, а до простенької ромашки. Ромашка від радості аж злякалася. Вона була така щаслива! Її жовта серединка ясніла золотом. Білі пелюсточки блискотіли, як срібло. А маленька пташка кружляла навколо неї та співала (За Г. К. Андерсеном).

- Де росла ромашка?
- Хто прилетів до ромашки? З яким настроєм вона зустріла жайворонка?
- **Ідеї для маленьких художників.** Опиши ромашку. Знайди в тексті, які в неї пелюсточки, серединка, стебло, листочки.

МОВЛЕННЯ

- Пригадай розповідь про ромашку.
- **Ідеї для маленьких письменників.** Опиши ромашку. У цьому тобі допоможуть запитання, окремі слова, а також малюнок.

A large grid of handwriting practice lines, consisting of horizontal and diagonal lines forming a series of slanted rectangles.

1. Яке стебло в ромашки?

Струнке, тонке,
зелене, товсте,

2. Які в ромашки
листочки?

Сухі, свіжі,
зелені, гострі.

3. Які у квітки
пелюстки?

Ніжні, білі, срібні,
товсті, довгі.

4. Яка у квітки
серцевинка?

Велика, золота,
кругла, жовта.

Апостроф

На подвір'ї, де жив хлопчик Микола, росло велике дерево. Воно було домівкою для сім'ї чижиків: мами, тата й маленького синочка.

Синичка та її велика родина мали гніздечко поруч на високій гілці.

Іноді до них прилітав пухнастий старий джміль, який голосно гудів і лякав маленьких.

 — Просто чудовий мій синочок! У нього вже одна пір'їна виросла! Та він красень! Не їж холодного черв'яка! У тебе може заболіти горло!

 — Ви вже дали ім'я своєму синочкові?

 — Ще ні. Він у мене один. Назву його, як мого діда — Чирчик. Це вам важко своїх назвати! У вас же п'ятеро!

 — А я вам хотіла запропонувати інше ім'я. На подвір'ї ходить Миколка. Чуприна в хлопчиська, наче пір'я у вашого синочка — настовбурчене, не причесане! То назвіть сина Пижик!

 — Жу-жи-и! Чижик-Пижик! Чижик-Пижик!

Птахи так голосно кричали, що Микола вибіг на подвір'я. Волосся в нього стриміло, як пір'я в чижики, на носі — чорнильна пляма. Мама чижики подивилася на Миколу:

 — Я згодна! Мені подобається цей Чижик-Пижик! (За Ю. Чеповецьким).

● **Ідеї для маленьких акторів.** Розіграйте розмову мами чижики та синички.

● Чому мамі чижики сподобався Микола? Вислов власну думку.

● Прочитай у тексті всі слова з апострофом.

- Спостерігай за вимовою приголосних звуків перед
- **я, ю, є, ї**. Значок, який пишемо після букв **п, м, р, в**
- перед **я, ю, є, ї**, називаємо **апострофом**.

1. Розглянь малюнки.

П'ять, м'яч, пір'я, в'юн

5

- Прочитай слова-назви намальованих предметів. Зверни увагу на виділені букви. Назви їх.

2. Випиши з тексту по три слова з апострофом (с. 32).

перед буквою **ї**

перед буквою **я**

- Після яких букв пишемо апостроф? Перед якими?

3. Прочитай речення.

У нього вже одна виросла.

Чуприна в хлопчика, наче !

- Спиши речення, уписуючи замість малюнків слова.

Склад. Поділ слова

Приїхала Оксанка в гості до бабусі в село.

— Оксанко! — кличуть сусідські дівчата. — Ходімо шовковиці трусити. Уже достигли!

— Не піду... Там жаба в рові, гульк і стрибне...

— Ти жаби боїшся! — засміялися дівчатка.

— Ходи, Оксанко, — каже Мирослава, — я навчу тебе до жабок говорити.

— Хіба є такі слова?

— Є! І до жабок, і до пташок, і до равлика. До всіх є!

— То ходімо!

Вийшли на леваду, а там жабки: ква-ква-ква...

Мирослава тоді:

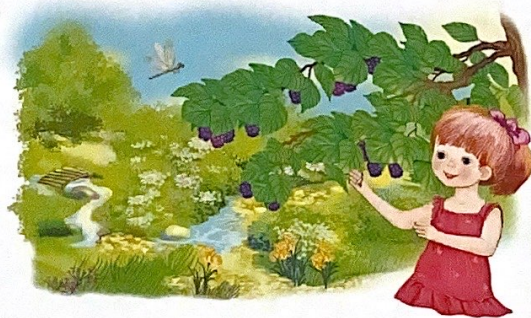
— Кум-кума, де була?

— На яр..яр..ярмарку!

— Квак! Квак! — підтакнули жабки.

Сміється Оксанка, аж **сльози** повиступали. Так і боятися перестала.

Прийшли до шовковиць. Глянула Оксанка — левада зелена, золоті півники мерехтять, а шовковиці гілки понахилили, **кивають**: ану до нас! (За З. Мензатюк).

- Розглянь малюнки. Прочитай текст, який відповідає змісту другого малюнка.
- Чи варто боятися жабок? Як ти думаєш? Що тобі відомо про жабок? Багато цікавого про маленьких і дуже великих жаб можна прочитати в енциклопедіях.

на склади

Склад — це частина слова. Склад може мати тільки голосний звук або голосний та приголосний (приголосні) звуки.

1. Поділи слова на склади для переносу (усно).

Ананас, олівець, опеньки.

— Я знаю, що одну букву складу не залишають і на наступний рядок не переносять.

— Треба запам'ятати: слово *озеро* ділимо на склади так: *о-зе-ро*, а **для переносу** ділимо так: ***озе-ро***.

2. Розглянь малюнки.

● Запиши слова-назви намальованих предметів, які можна поділити на склади для переносу.

3. Випиши з тексту виділені слова, поділивши їх на склади для переносу (с. 34).

4. Спиши перше речення тексту (с. 34). Підкресли ім'я дівчинки.

Велика буква в іменах

Василь Павленко, Марина Савенко, Галинка Мисик і Сергій Шпачук — друзі.

— Нарешті весна, — радісно каже Галя. — Ходімо в ліс. Там квіти порозцвітали.

— Василь знає гніздо кропив'янки й не хоче нікому показувати, — каже Сергій.

Діти почали просити Василя показати пташину хатку.

— Мені розказував Максим, що не можна чіпати гнізда. Пташка його покине, — попередив хлопчик.

— Який Максим? Кузьменко чи Іванюк? Якщо Максим Кузьменко, то той завжди щось видумує! — заперечив Сергій.

Василь показав друзям кущик, з якого вилетіла маленька сіренька, трохи рудувата пташка.

Дуже кортіло всім зазирнути в гніздо, узяти яєчка. Галя не витримала:

— Ой, які маленькі яєчка й гарненькі!

Прийшов одного разу Василь до гнізда, а там... Соромно стало йому за свій вчинок. «Тепер ніколи й нікому не покажу гніздечко пташок», — подумав хлопчик (За О. Копиленком).

- Прочитай текст, виділений блакитною рисою.
- Чому Василькові стало соромно за свій вчинок? Вислов власну думку.
- Як би ти вчинив (вчинила) на місці Василя?
- Розглянь малюнок: зліва сидить Василь, біля нього — Марина. У кого біле кучеряве волосся? Хто тримає олівець?
- З якої букви пишемо прізвища та імена людей?

і прізвищах людей

1. Розглянь малюнки.

- Прочитай перше речення в тексті (с. 36). Зверни увагу, з якої букви пишемо імена та прізвища людей.
- Запиши відповіді на запитання. Хто тримає глобус? Хто сидить біля нього?

2. Прочитай пари слів.

віра — Віра

надія — Надія

любов — Любов

слава — Слава

- Чи однаково звучать записані слова? Чи однаково вони пишуться? Поясни, чому. Запиши два імені (вибір власний).

Зразок: дівчинка Любов.

3. Прочитай. Доповни речення.

Моє ім'я та прізвище — _____.

Мою маму звати _____.

Мою бабусю звати _____.

Велика буква в назвах

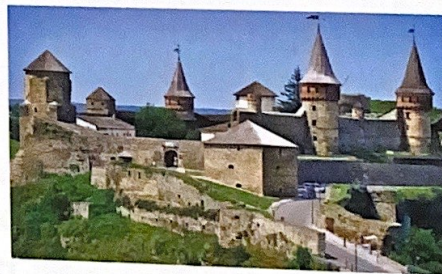
Привіт! Я — Оля Довженко. Ти знаєш, що таке диво? Це щось незвичайне, чудесне! Мій старший брат Максим показав мені світлини семи чудес України!

У **місті Києві** — столиці нашої держави — є Софійський собор. Його побудував дуже давно князь Ярослав Мудрий. Тут були перші школи та велика бібліотека.

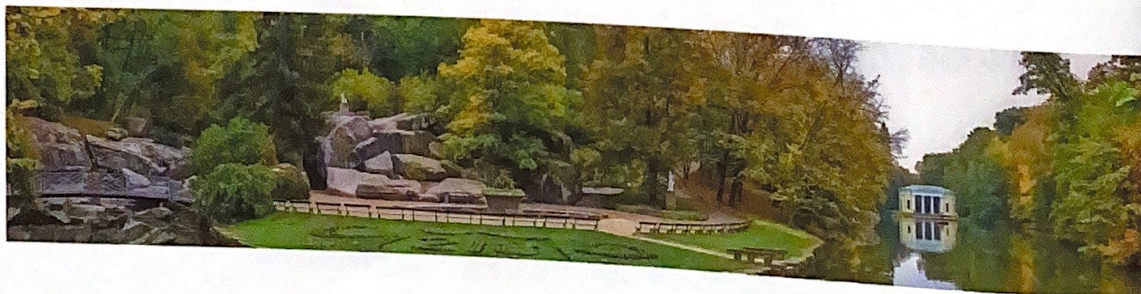
А це — **місто Хотин**. Воно розміщене на березі великої **річки Дністра**. Тут є Хотинський замок. Його ще називають Хотинською фортецею.

Це — світлини Кам'янець-Подільської фортеці, що в **місті Кам'янці-Подільському**. Фортеця стоїть на високому скелястому березі **річки Смотрича**.

Одне з чудес України — парк «Софіївка», що в **місті Умані**. Парк простягається вздовж **річки Кам'янки**. Тут ростуть дерева та кущі, привезені з усіх куточків планети. У парку багато скель, ставків, водоспадів, навіть є підземна річка! І це все зроблено руками людей!

Максим пообіцяв показати мені інші чудеса України. Але я знаю: кожен куточок України — чудо.

міст, сіл, річок

1. Прочитай у тексті виділені слова (с. 38). Спиши.

- на́зви міст
- на́зви річок

Зверни увагу, з якої букви пишемо слова–на́зви сіл, міст, річок, морів.

Зразок: місто Чернівці, село Вишневе, річка Прут.

2. Склади речення зі словами з наведених пар слів.

вовк — Вовк (річка)

вишеньки — Вишеньки (село)

3. Розглянь світлини.

- Розкажи, що зображено на першій світлині, а що на другій. Яка різниця, що спільного?
- Напиши назву міста (села), де живеш ти, де живуть твої близькі.

На леваді росли , , , та трава.

Саме тут зібралися , , , , , , , , .

Усі хотіли послухати балакучого , бо коли він щось розказував, то слухаєш не наслухаєшся.

 — Я ніколи нікого не боявся!

 — А ти бачив велику сороку?

 — Я зроду не боявся сорок!

 — Дуж-ж-же відваж-ж-жний, дуж-ж-же муж-ж-жній!

 — А щирий який!

 — Такий меткий, не те, що я!

 — Ось послухайте пригоду, що трапилася зі мною. Якимось на нашій леваді-ді-ді...

 — Що на леваді? Розкажи, будь ласка, це цікаво!

Але розказувати вже нікому. Цвіркун побачив , яка паслася на цій леваді. Тільки його й бачили! Першим це зрозумів равлик і так сміявся, що ледве всидів у своїй хатці. А потім уся левада зайшлася сміхом (*Грецька народна казка, переклад В. Степаненка*).

- Що росло на леваді? Знайди й прочитай речення-відповідь.
- Хто зібрався на леваді? Знайди й прочитай речення-відповідь.
- Кого злякався цвіркун?
- Чи є у вашому класі діти, які люблять хвалитися?
- **Ідеї для маленьких акторів.** Прочитайте текст за ролями.